Varga Károly

Sherlock Holmes és a taxisblokád

VISSZHANG - LIX. évfolyam, 50. szám, 2015. december 11.

„Ki a legeredetibb és legsokoldalúbb intellektus, amelyet ez idáig az amerikai földrész a világnak adott? A válasz: *Charles S. Peirce,* s nem lehet vitatni, hiszen bárki, aki másodikként számításba jön, annyira elmarad mögötte, hogy nem is érdemes beneveznie" – írja Max H. Fisch, a híres mesterdetektív a magyar származású amerikai tudósházaspár, a szemiotikus Thomas A. Sebeok és felesége, az antropológus Jean Umiker-Sebeok *Ismeri a módszeremet? Avagy a mesterdetektív logikája* című könyvecskéje előszavában. S miután felsorolja a szellemóriás által kivételes alkotóerővel művelt bő negyedszáz (!) tudományágat, illetve művészeti ágat a matematikától a számítógép elméletén és a drámaíráson keresztül a metafizikáig, majd hozzáteszi: „*ha* vannak is hozzá hasonlók a filozófia történetében, számuk *aligha* több kettőnél", azzal fejezi be felsőfokú méltatását, most viszont „Seboekék jóvoltából" még az is kiderült, hogy Peirce mesterdetektívként is Sherlock Holmesszal egyenrangú. Sőt maga Holmes is akaratlanul Peirce *abduktív logikáját* követi. Az abdukció ugyanis az a Peirce által kidolgozott módszer, „a tényekből (méghozzá a megjelenésükkor érthetetlen tényekből) indul ki anélkül, hogy a kiinduláskor bármilyen elmélettel rendelkezne, jóllehet az az érzés motiválja, hogy épp egy elméletre van szükség a meglepő tények magyarázatához". Holmes *A sátán kutyájá*ban utal erre: „El kell tudnunk képzelni, mi történt s eszerint cselekedni, s így jutunk odáig, ahol valószínű lehetőségeket mérlegelünk és a legvalószínűbbet választjuk ki".

De mi köze mindennek a *taxisblokádhoz*? Nos, miután a taxisblokád negyedszázados évfordulóján a napilapokban koronatanúkat megszólaltató nyomozásokat végeztek a sokak számára máig érthetetlen események *mögötti* legvalószínűbb magyarázat („elmélet") felvázolására, szeretném az alábbiakban bemutatni, hogy ez a taxisblokádot mindmáig körüllengő „rejtélyesség" e Sherlock Holmes által (is) használt metodika révén milyen valószínűséggel oldható fel.

Ám ha valaki kibúvóként – mivel érzékeny politikai témát érint – azzal próbálna eleve bagatellizálni minden „nyomozati eredményt", hogy itt nem többről, csupán egyfajta szellemi tornáról lehet szó, válaszul felidézhetjük a Sebők házaspár könyve zárófejezetének címét: *„Varázslat az életben és az irodalomban"*, ami eszmetörténeti távlatba helyezi a furcsa páros, a *történelmi* személyiség, Peirce, és a *képzelet szülte* személyiség, Holmes által (pontosabban ez utóbbit megteremtő *Conan Doyle*, illetve még pontosabban Doyle professzora, *Joseph Bell*, az Edinburgh-i Királyi Kórház orvosa által) egyidejűleg felfedezett új tudományos konstruktumot. Ez a felfedezés egyfelől a legmagasabb csúcsot jelenti abban a hegyvonulatban, amely az orvosi diagnosztika fejlődésében Hippokratésztól és Galenustól Lockén keresztül a mai „elektronikus varázslatokig" terjed, másfelől – és ennek jelentősége nem marad el az előbbitől – jelenünk és jövőnk egyik legmeghatározóbb diszciplínájának, a *jeltudománynak* elindítójaként értékelhető. E „győzni fogó" (József Attila) tudományág történetének megírói pedig ennek gyarapodó teljesítményei között immár nemigen feledkezhetnek meg a magyar rendszerváltozásnak új irányt szabni próbáló 1990. őszi taxisblokád profi módon rejtőzködő mozgatóinak kinyomozásáról.

Ehhez először Ugró Miklósnak a *Magyar Nemzet* 2015. október 24-i hétvégi számában Bod Péter Ákos és Magyar Bálint „koronatanúkkal" felvett interjújából idézek néhány magyarázó erejű mozzanatot, majd a *Magyar Idők*ből Kulin Ferenc harmadik nézőpontját, amely saját részt vevő megfigyelői státusza mellett az idén nyilvánosságra került diplomáciai iratok alapján próbál direktben rámutatni a „valódi elkövetők" kilétére és szándékaira, illetve gyors lebukásuk okaira.

Ámde mindhármukkal részben szembeállítva, részben az általuk említett tényeket is új szemponttal

értelmezve idézek meg az alábbiakban – az amerikai magyar Sebőkék után – egy másik nyugati „hungaricumot". Ő a félig szintén magyar származású nürnbergi emeritált szociológusprofesszor, Kreutz Henrik, aki éppen a *taxisblokádról* végzett – mégpedig pontosan a Peirce–Holmes-féle abduktív módszerrel – alapos oknyomozást. Ennek eredménybeszámolója a német eredetiben való megjelenése után *Összeomlás, Reform vagy Trójai Faló? A közép-kelet-európai és a szovjet kommunista uralom átalakulása* címen teljes terjedelmében megjelent a *Magyar Szemle* 1995. októberi és novemberi számában.

Nézzük tehát először magukat e 25 évre visszatekintő napilapszövegeket. Magyar Bálint például joggal idézi emlékezetünkbe, amit a jobboldali sajtó nemigen szokott emlegetni, hogy a taxisblokádot közvetlenül megelőzően az SZDSZ már *visszaszerezte* az MDF-től tavasszal elvesztett *győztes pozícióját*: megnyerte az önkormányzati választásokat. „Így a kormány ellen demonstrálók örömmel fogadták azokat, akikre pár nappal korábban szavaztak." De a következő kitételét már cáfolják Kreutz tényadatai. „Nem véletlen – érvel Magyar –, hogy pont a taxisok tudtak kezdeményezőn fellépni. Erős öntudattal, autonóm, vállalkozói ethosszal bíró társaság volt az övék: ugyanis nem egy állami vállalat alkalmazottai, hanem a beinduló magángazdaság vagány szereplői, és függetlenségükhöz nehéz körülmények között szerezték meg a szükséges anyagi eszközöket." Amire viszont Kreutz rájött, mint alább látni fogjuk, épp e *függetlenségi legenda tarthatatlansága*.

Bod Péter Ákos rámutat: „Az érzelmeket szította, hogy a szóvivő az embargó feloldásáig tagadta a készülő áremelést. Ám annak oka volt. Addigra az ország üzemanyag-tartalékai vészesen csökkentek, egy felvásárlási láz nagyon súlyos következményekkel járhatott volna." S Ugró Miklós kérdésére, gondolja-e, hogy az SZDSZ állt a háttérben, így válaszol: „A legnagyobb ellenzéki párt valóban bejelentkezett a kormányzásért… De nem hiszem, hogy az SZDSZ irányította volna a blokádot. Végül is ott volt 40 ezer taxis, sokszorta több, mint amennyire szükség volt. Sokan kényszertaxisok voltak, egykori katonatisztek, rendőrök, hírszerzők, titkosszolgálati emberek, akik közül néhányan nem bánták, ha borsot törhetnek az új kormány orra alá." Ám Kreutz kutatási eredményei itt is más irányba mutatnak.

(Jegyezzük meg, hogy Ugró Miklós a hétvégi lapszám mindkét interjúalanyával nagy önfegyelmet gyakorolt. Míg a természetesen szóba hozott „jobboldali vádaskodásra", miszerint az SZDSZ nemcsak szervezte, de vezette is a blokádot, mindkettőjüktől *további firtatás nélkül* elfogadta a cáfolatot, sőt Magyartól a kemény tiltakozást is, addig a lap hétfői számában a már maga által jegyzett *Kár volt a benzinért* című cikknek alcímében hozza saját álláspontját: *„A taxisblokádot a Szabad Demokraták Szövetsége szervezte kormánybuktatási céllal"*; szem- és fültanút idéz arról, ahogyan az SZDSZ elnöke rádiótelefonon üvöltve dirigálta, hogy kiket lehet, kiket nem lehet átengedni egy-egy ellenőrző ponton.)

Ami pedig Kulin Ferenc *Morális próbatétel* című *Magyar Idők*-cikkének koncepcióját illeti, ez az előzőknél közelebb áll a ritka szerencsével *„participant observer"*-ré válhatott Kreutz közvetlen tényészleléseihez és ezekből abduktív módszerrel elért oknyomozási eredményéhez. „A kormány hiába kapitulált volna azok előtt, akik szemben álltak vele – szögezi le Kulin –, mert a krízis előidézői a háta mögül irányították az eseményeket. Az ő forgatókönyvükben nem szerepelt a jó és rossz megoldás közötti választás lehetősége. A kabinetnek választania kellett: a tél beköszönte előtt vállalja-e a fűtő- és üzemanyagkészletek teljes kimerülésének gazdasági és szociális *katasztrófával* fenyegető kockázatát, vagy inkább egy lakossági tiltakozóhullám kellemetlen következményeivel néz szembe." De Kulin a Sáringer János által az idén publikált diplomáciai iratokból is felhoz néhány releváns adatot. Például, hogy az USA kormánya durván beavatkozva a magyar költségvetési politikába, eltanácsolta az Antall-kormányt *az olaj belső piaci árának mesterségesen alacsonyan tartásától*. Ami viszont a kormányzatot a másik irányból megsegítő tényező volt: az SZDSZ szövetségeséből riválisává előlépett fiatal demokraták *határozottan elítélték a polgári szabadságjogokat korlátozó blokádot*, amitől persze az SZDSZ-nek is meg kellett torpannia. Kulin fő mondanivalója pedig az, hogy maguk a taxisok, *éppúgy, mint mögöttük a magyar társadalom többsége,* váltak immunissá az ilyen kalandor szélsőségek ellen. Majd a mába ugorva vonja le a komoly következtetést. „Hogy a fiatal demokraták történelminek nevezhető vállalkozása meddig lesz sikeres, attól is függhet, hogy képes-e feldolgozni és alkalmazni a rendszerváltozás kríziseinek tanulságait… Válsággal

megbirkózni személyes kockázatvállalás nélkül nem lehet. S *ez a morális próbatétel sokszorozza meg a közösség összetartó erejét*."

Rátérve ezek után hozzászólásunk magvára, mindenekelőtt fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy Kreutz Henrik – ahogy *Magyar Szemle*-tanulmányának címe is jelzi – a taxisblokád szociológiai evidenciáit a rendszerváltozás olyan folyamatmodelljébe helyezi, amely a *kulisszák mögötti* történéssor rejtett rugóinak leleplezését célozta. (Egyébként a manifeszt szereplők és háttérszereplők tényleges befolyása közötti súlyelosztást már háromnegyed évvel korábban a '89-es romániai események kapcsán is szociológus hallgatóival a helyszínen tanulmányozta, és a Nemzeti Megmentési Front megalakulásánál sikerült neki egzakt módon bemérni a színpadon ágáló szereplők és a háttérből őket mozgató rendezők közti erőviszonyokat.)

A magyar származású német professzornak nem volt nehéz átlátnia azt a manipulációt sem, hogy a taxisblokádnak az 56-os forradalom évfordulójára időzítése még mit is próbált sugallni. Míg az '56-os forradalom és szabadságharc spontán népfelkelés volt, bármennyire is próbálták bő három évtizeden át ennek ellentétét sulykolni, addig a taxisblokádot ennek kontrasztjaként, a manifeszt színtéren mindenáron spontánnak akarták beállítani, holott a kulisszák mögött vezérkarilag irányított eseményhálózat volt, ahogy ezt a fejlett szociológiaimódszer-kombináció valószínűsítette. Nagyobb lélegzetű eredménybeszámolójából itt csak két rövid részletet idézünk. Először egy villanásnyit abból az empíriából, amelyhez a megfigyelt tényeket a szerző közvetlen jelenléte és helyzetátélése szolgáltatta, majd azt a meggyőző abduktív szillogizmust, amely a tényadatok és az azokat zseniális elrendezésbe hozó magyarázat integrációjával „kiadta a titok megfejtését".

Ami a „saját bőrén tapasztaltakat" illeti, Kreutznak feltűnt valami egészen szokatlan: „Máskor a taxisok a Keleti pályaudvar peronján várakoztak, hogy már az érkezésnél elcsípjék a kemény valutával fizető utasokat. Úgyhogy meglepett, hogy az eső ellenére még az állomás előtti parkolóban sem állt egyetlen taxi sem. Gyalog indultam a Várnegyedbe, gondoltam, útközben könnyen leintek egy szabad taxit. Végül elértem a hotelt anélkül, hogy egyetlen taxit is láttam volna... Másnap egy magyar rendszámú bérelt autóval Lengyelországba utaztam egy konferenciára, ahonnan szombaton tértem vissza Magyarországra."

Ezután elmondja, hogy a határtól a fővárosig való elvergődése során több blokádozó gépkocsi-fuvarozóval (tehát nemcsak taxissal, amely kategóriára Bod Péter Ákos és Magyar Bálint szorítkozik, mint öntudatos vagány, illetve felduzzadt létszámú csoportra) elbeszélgetve élénk képet alkotott magának arról, hogy ezek az emberek *frissen hitelbe vásárolt gépkocsijukkal mennyire függőségi viszonyban voltak azoktól, akik központilag gépkocsirádión irányították őket* a blokád legapróbb módozatáig.

S most lássuk magát a nevezetes abduktív (más néven retroduktív, vagyis *rákmenetben haladó*) következtetést, amely a *„Ha..., akkor..."* logikai formula Peirce által felfedezett újszerű alkalmazásával az észlelt szokatlan tényből kiindulva, egy *könnyen belátható törvényszerűség* (!) segítségével, átlátható módon adja ki a nyomozati eredményt.

Akkor:

(az észlelt tény)

(logikai státusza: *conclusio*)

1990. október 23-án este nem volt taxi a Keleti pályaudvarnál.

Ha... akkor:

(a magyarázó törvényszerűség)

(logikai státusza: *praemissa maior*)

Ha egy országos akció sikeres akar lenni, legalább csoportokban történő megbeszélésekkel elő

kell készíteni.

Ha:

(a magyarázó tényező)

(logikai státusza: *praemissa minor*)

Október 23-án este az október 25-i blokádot készítették elő.

Erre mondhatnánk a hagyományos formulával élve: q. e. d.(*„quod erat demonstrandum”*), vagyis: *„Íme, amit bizonyítani akartunk”.* Csakhogy itt még figyeljünk fel egy fontos különbségtevésre, amely elejét veheti a megcáfolt fél részéről, vagy akár csak a tudományos érvényességigényt számon kérő „szekundér-elemző” részéről várható *jogos* ellenvetésnek.

Tudniillik a Peirce-féle abdukció – ellentétben az *indukcióval,* amely, mint közismert, a megfigyelt tények felsorakoztatásával az illető törvényszerűség újraigazolására törekszik – szerényebb ambíciót ápol. Míg amaz a gondolkodást „nyugvópontra juttatja”, ez csak egy *hipotetikus* állításra szorítkozik. Arra ugyanis, hogy a megfigyelt eset egy érvényesnek tartott törvényszerűség alá sorol*ható*. Ahogy fentebb Sherlock Holmestól idéztük: amikor elképzeljük, hogy mi is történt valójában, a valószínű lehetőségek mérlegelésekor a legvalószínűbbet választjuk ki. (Kreutz érvelésében ez egy országos akció és annak *arányos mértékű előkészítése* közötti összefüggés, ami józan ésszel aligha volna cáfolható.)

E pontosítás hangsúlyozására a cikk írásánál azért lett szükségem, mert – politikailag kényes témáról lévén szó – e kéziratot elküldtem egy fél évszázada nagyra becsült szociológus kollegámnak és barátomnak, Szelényi Ivánnak, akinek mind itthoni, mind nemzetközi csorbítatlan elismertsége számomra segítség az *önáltató* tévedések elkerülésére. Az ő opponáló véleménye ahhoz hasonló ellenvetésre tér vissza, amit Sebőkék nyomán fentebb már magunk is felhoztuk: ez az abduktív okoskodás nemigen több „szellemi tornánál”. „[Ebben] csak politikailag motivált spekuláció van, nincs semmi *hard* empirikus evidencia – írja Szelényi. – Persze az SZDSZ-nek jól jött volna egy korai választás, de ez nem volt reális, és semmi evidencia, hogy a párt a taxisok megszervezésében részt vett volna. Röhögő harmadik volt.”

Innentől újragondolva és finomítva a cikk gondolatmenetét (de még hozzá is véve azt, amire a Duna Tv *Szabadság tér ’89* c. műsorának október 28-i adásából felfigyeltem), három új észrevétellel kell pontosítanom mondandómat, amelyek reményünk szerint elfogadhatóvá teszik a Szelényi opponenciájára adott válaszomat: 1. Mivel Bod Péter Ákoshoz hasonlóan ő sem látja bizonyítottnak, hogy az SZDSZ aktív főszereplő lett volna, hanem inkább csak haszonélvező, ezért itt célszerű követnünk az *„audiatur et altera pars”* ősi bölcsességét, és a lehetőség szerinti *legszélesebb közös platformra* törekednünk. 2. A Duna Tv adásában Raffay Ernő egy perdöntően fontos körülményre hívta fel a figyelmet, ami a vezető szociológus véleményében szintén a mindent megelőző téma. Raffai szerint az állam biztonsági szolgálata a blokádozók összes telefonhívását felvette, és több kötetbe átírva rögzítette (ő maga is belelapozott ezekbe). Nos, épp itt adódhat a Szelényi által reklamált *hard empíria* tanúságul hívásának kézenfekvő lehetősége, és érthetetlen, hogy évtizedekig miért hagyták szisztematikus elemzés nélkül ezt a dokumentumtömböt. 3. De pillanatnyi végszó gyanánt azt a következtetést kell levonnunk, hogy mégha e kényszerítő evidenciát nyújtható művelet nélkül a módszertanilag szigorúbb szociológiai irányzatok szerint tényleg nem juthatunk is túl az ún. *„anekdotikus validitás”* szintjén, azért még egyes *„oral history”* tényadatokból elfogadható valószínűségi szinten reprodukálhatjuk a történések hogyanját és miértjét.

Így például a *Szabadság tér ’89*-ből ide kívánkozik Kónya Imre MDF-frakcióvezető visszaemlékezése arról, hogy feleségével és a belügyminiszterrel elmentek Göncz Árpádhoz megkérni, hogy hívjon össze egy hatpárti egyeztetést a válság megoldására. Amikor azonban ő meghallotta a kérést, „felpattant és ezt mondta: csak nem gondoljátok, hogy az ellenzéki pártok szóba állnak veletek?” Az sem törölhető az emlékezetből, hogy az alkotmányos jogkörét túllépő köztársasági elnök a blokádozók tömegei számára

látogatásával azt a hamis látszatot keltette, hogy *voltaképp nem is törvénytelen,* amit tesznek (amivel a blokádozók sávját félrevezetett törvénytisztelőkkel szélesítette). Így ha a történelmi igazság nyugvópontra jutásához továbbra sem mondhatunk le az egzakt dokumentumelemzésről, az emlékezések sűrű hálózata mintha már ellehetetlenítené a „nullhipotézist”, vagyis annak tagadását, hogy az azóta a magyar közéletből eltűnt párt és az általa előnyös alkuval a köztársasági elnöki pozícióba juttatott politikus aktívan részt vett a negyedszázad előtti törvénytelenségben. Így a Göncz Árpád vizuálisan megőrzött „felpattanása” és a Mérleg utcai pártszékházból torlaszparancsnokot, mint „pengős malacot” üvöltve leszúró Pető Iván hangja aligha egyeztethető össze az emlékező napilap interjúalanyainak öntudatos cáfolásával, de még elnéző mentegetésével sem. Ugyanakkor a tudományos tisztesség mégis ki kell hogy mondassa velünk: a bizonyosság még mindig várat magára.

Egyébként ez utóbbihoz már hozzászokhattunk közéleti „hungarikumaink” között.